

UMEÅ UNIVERSITET

Universitetskanslersämbetets tematiska
utvärdering av hållbar utveckling
Självvärdering – Umeå universitet

UMEÅ UNIVERSITET

Innehållsförteckning

Inledning	3
Aspektområde: Styrning och organisation	5
Aspektområde: Miljö, resurser och område	8
Aspektområde: Utformning, genomförande och resultat	14

UMEÅ UNIVERSITET

Inledning

Den nuvarande skrivningen om hållbar utveckling infördes i HL 1 kap 5 § år 2006. Beskriv övergripande och reflektivt hur lärosätet arbetat med hållbar utveckling inom utbildning de senaste åren, inklusive:

- vilka utmaningar lärosätet ställts inför i detta arbete.
- vilka lärdomar som dragits.

Umeå universitet är ett av Sveriges stora bredduniversitet med 4 100 anställda och 16 700 helårsstudenter på grund- och avancerad nivå. Därtill kommer 1 100 personer antagna till utbildning på forskarnivå. Ungefär 78 procent av våra studenter studerar på campusförlagda utbildningar, övriga på distans. Universitetet är organiserat i fyra fakulteter: humanistisk, medicinsk, samhällsvetenskaplig och teknisk-naturvetenskaplig fakultet samt en lärarhögskola. Tillsammans omfattar organisationen 39 institutioner, 16 centrumbildningar och 12 arbetsenheter.

Hållbar utveckling, som det definieras i Högskolelagen (HL) 1 kap 5 §, har en central roll i många av Umeå universitets utbildningar, även om själva begreppet "hållbar utveckling" inte alltid används explicit. I denna självvärdering hämtas exempel från skilda vetenskaps- och ämnesområden vid universitetet. Det är exempel från utbildning på såväl grund- och avancerad nivå som på forskarutbildningsnivå. Med exemplen vill vi visa att Umeå universitet är ett bredduniversitet där forskning och utbildning, inte minst inom frågor som rör hållbar utveckling, är tätt knutna till varandra.

Umeå universitet har länge arbetat med frågor relaterade till hållbar utveckling, inte minst miljöfrågor. Universitetet har t ex förbundit sig att implementera Copernicus University Charter från 1999, som bl a innebär att inkorporera miljöaspekter i all verksamhet. Den tidigare Miljöhögskolan vid Umeå universitet genomförde 2003 en utredning om indirekt miljöpåverkan inom ramen för miljöledningssystemet. Där framhölls utbildningens och forskningens möjligheter i ett hållbarhetsperspektiv. Därefter identifierades hållbar utveckling som ett viktigt projekt i Umeå universitets dåvarande handlingsprogram. En arbetsgrupp utarbetade en handlingsplan, *Handlingsplan för Hållbar utveckling vid Umeå universitet* (dnr 102-4-07), vilken fastställdes av rektor år 2007. Syftet med handlingsplanen var att utveckla vision, mål, strategi och struktur för Umeå universitets arbete med hållbar utveckling. Planen omfattade mål för forskning, utbildning, samverkan samt så kallade interna mål. I planen betonas att i arbetet med hållbar utveckling vid Umeå universitet är alla tre dimensioner – den ekologiska, den sociala och den ekonomiska – viktiga och måste integreras för att hållbarhetsarbetet ska lyckas, även om deras inbördes förhållanden kan variera beroende på sammanhanget. Som övergripande mål för utbildning angavs:

Våra utbildningar ska ge studenterna goda kunskaper om hållbar utveckling och dess tre dimensioner. Våra utbildningar ska även ge studenterna kompetens för att kunna agera för en hållbar utveckling lokalt och globalt i framtiden.

För utbildning angavs vidare specificerade mål för den då kommande 3-årsperioden:

Inom de närmaste tre åren ska

- *perspektivet hållbar utveckling finnas med i alla program. Förslag på aktivitet: fakultetsnämnd, institutionsstyrelse och ledningsgrupp/programråd fastställer vad*

UMEÅ UNIVERSITET

hållbar utveckling innebär inom befintlig utbildning på såväl grund-, avancerad- som forskarutbildningsnivå.

- *Umeå universitet arbetar nationellt med utbildningsfrågor rörande hållbar utveckling. Förslag på aktivitet: anordna en nationell konferens om hållbar utveckling inom högre utbildning.*
- *Universitetet ska aktivt stimulera studenters engagemang i hållbarhetsfrågor. Förslag på aktivitet: inrätta ett årligt pris för bästa examensarbete om hållbar utveckling (Norrskenspriset).*

Planen anger att en uppföljning skulle ske efter tre år. Någon sådan uppföljning finns dock inte dokumenterad. Vissa aktiviteter sattes igång i enlighet med handlingsplanen, bl a tillsattes på prorektors initiativ arbetsgrupper för fakultetsöverskridande kursutveckling inom hållbar utveckling 2007-2008. Utveckling av utbildningar med inriktning mot hållbar utveckling skedde också på fakultets- och institutionsnivå. Någon centralt samordnad implementering och uppföljning av handlingsplanen skedde dock inte.

Universitetsstyrelsen fastställde år 2010 *Mål för tematiska områden 2010-2013 inklusive nyckeltal och indikatorer* (dnr 100-1428-10). Här ingick Miljö och hållbarhet som ett avsnitt med fyra mål och fem tillhörande nyckeltal/indikatorer varav ett mål (Mål 2) hade direkt bäring på utbildning:

- *Antalet kurser och program med frågeställningar i hållbar utveckling ska öka.*

Som nyckeltal/indikator för detta mål angavs:

- *Antalet kurser och program med frågeställningar i hållbar utveckling (rapporteras årligen – institution, fakultet och organisation)*

I ovan nämnda måldokument ingår ingen nulägesanalys med exempelvis uppgifter hur många kurser och program som inkluderade frågeställningar om hållbar utveckling vid tidpunkten då dokumentet fastställdes. I en uppföljning (*Uppföljning av Mål för tematiska ansvarsområden 2011*) som presenterades för universitetsstyrelsen per den 31 december 2012, fastslogs att indikatorn för ovanstående mål var delvis uppfylld. Ett antal positiva framsteg kunde konstateras, dock gjordes i uppföljningen ingen inventering för att bedöma om målet att öka antalet kurser och program med frågeställningar i hållbar utveckling hade uppnåtts.

Ett annat centralt initiativ för att stimulera arbetet med hållbar utveckling var att för perioden 2013-2015 bevilja Umeå universitets handelshögskola 2 miljoner kr för att genomföra ett kvalitetsarbete där miljöcertifiering ingick. Syftet var, enligt beslutet, att Handelshögskolan i och med miljöcertifieringsarbetet skulle bli en pilot för ett vidare miljöarbete vid Umeå universitet. Handelshögskolan, som erhöll miljöcertifiering enligt ISO14001 år 2015, har redovisat sitt arbete för universitetsledningen. Universitetsledningen valde att inte inleda en certifieringsprocess för hela universitetet. Erfarenheterna från Handelshögskolans arbete med hållbar utveckling skulle dock kunna tas tillvara på många andra sätt och tjäna som förebild och inspirationskälla. Ett seminarium med representanter för en institution vid teknisk-naturvetenskaplig fakultet är inplanerat, men mer kan och bör göras. Här finns goda utvecklingsmöjligheter. För ytterligare information om Handelshögskolans arbete med integrering av hållbar utveckling, se aspektområde Utformning, genomförande och resultat.

UMEÅ UNIVERSITET

År 2012 fastställde Umeå universitet ett nytt visionsprogram, *Umeå universitet 2020 – Vision och mål*, med en vision och ett antal för universitetet övergripande mål som gäller tills vidare. Kopplad till visionsprogrammet finns en universitetsövergripande verksamhetsplan som varar i 3-årsperioder och som inkluderar ett antal konkretiserande delmål och strategier, varav vissa har betydelse för hållbar utveckling. Se vidare under aspektområde Styrning och organisation.

Utmaningar och lärdomar

Hållbarhet och hållbar utveckling i utbildning funnits med i Umeå universitets övergripande styrdokument under den tioårsperiod som vi valt att gå igenom i denna självvärdering, men implementering, samordning och uppföljning har inte fungerat tillfredsställande. Trots den goda ansatsen i form av handlingsplanen för hållbar utveckling från 2007, tvingas vi konstatera att handlingsplanen som sådan efter några år tycks ha fallit i glömska, och det är i dag svårt att få en heltäckande och övergripande bild över hur de universitetsövergripande målen och strategierna har genomsyrat organisationen som helhet och hur långt institutioner och olika utbildningsprogram har kommit i implementeringen av hållbarhetsfrågor i utbildning. Det finns anledning att förmoda att de många goda exempel som finns i verksamheten, finns där tack vare goda krafter vid enskilda institutioner och utbildningsprogram, snarare än genom ett universitetsgemensamt strategiskt och systematiskt utvecklingsarbete.

Vi kan konstatera att UKÄs tematiska utvärdering av hållbarhet i utbildning, har gett Umeå universitet en extra anledning till strategiska diskussioner om det fortsatta arbetet med hållbarhet vid universitet, i synnerhet om hur det kan stärkas på en övergripande nivå och hur vi, utan att interferera med det goda arbete som pågår vid alla universitetets fakulteter, kan skapa en större samsyn och systematik kring utveckling och uppföljning av integreringen av hållbar utveckling i utbildning. Vi har i arbetet med denna självvärdering också diskuterat om fokus på hållbar utveckling alltid måste innebära att saker benämns som hållbar utveckling eller om det inte är mer väsentligt att verksamhetens innehåll genomsyras av grundtankarna bakom hållbar utveckling. Med andra ord är det lätt så att en självvärdering av hållbar utveckling är en utvärdering av **användningen** av begreppet snarare än dess innehåll. Det har vi försökt undvika.

Aspektområde: Styrning och organisation

Bedömningsgrunder

A. Det finns lärosätesövergripande mål fastställda för hållbar utveckling inom utbildning. Dessa mål omfattar samtliga utbildningsnivåer (grundnivå och i förekommande fall avancerad nivå och forskarnivå) och är förankrade inom lärosätet.

B. Lärosätet följer upp och utvecklar arbetet för hållbar utveckling inom utbildning på ett systematiskt sätt.

Vägledning till lärosäten

Utgå från bedömningsgrunderna. Beskriv, analysera och motivera. Lyft fram såväl styrkor som angelägna utvecklingsområden. Länka till relevanta dokument.

Rapportering av hållbar utveckling utifrån mål, aktiviteter och resultat sker *genom Umeå universitets årsredovisning 2016*, (s 69).

UMEÅ UNIVERSITET

I *Umeå universitets miljöpolicy* (dnr 102-949-03) förbinder sig universitetet att medverka till en långsiktigt hållbar samhällsutveckling och vara ett miljömedvetet universitet bland annat genom att göra studenter och anställda medvetna om miljöfrågor och stimulera till konkreta handlingar som främjar en hållbar utveckling.

Umeå universitets övergripande vision, mål och strategier har fastställts av universitetsstyrelsen i visionsdokumentet *Umeå universitet 2020 – Vision och mål*.

I visionen anges:

Genom sitt samhällsengagemang bidrar universitetet å ena sidan till utveckling och förnyelse av ett respektfullt, hållbart och demokratiskt samhälle och å andra sidan till ett konkurrenskraftigt näringsliv.

De övergripande och långsiktiga målen i visionsdokumentet har kompletterats med konkreta delmål som en del av verksamhetsplaneringen, vilken gjorts mer långsiktig genom treåriga verksamhetsplaner. Dessa ska i sin tur ligga till grund för verksamhetsplanering på alla nivåer. De nu gällande delmålen är för perioden 2016-2018.

I *Umeå universitets verksamhetsplan för åren 2016-2018* (s 50) nämns hållbar utveckling explicit i delmål 4.9:

Universitetets arbete för hållbar utveckling ska synliggöras och öka, och universitetets klimat – och miljöpåverkan ska minska i jämförelse med år 2012.

Detta delmål omfattar hållbar utveckling i all verksamhet. Delmåletts uppföljningskriterier formuleras:

- *Centrala miljömål och miljöpolicy uppdateras så att dessa inkluderar universitetets kärnverksamhet.*
- *Umeå universitets klimat- och miljöpåverkan från energi, resor, upphandling, avfall och kemikalieanvändning ska minska (rapporteras årligen för universitet centralt).*

Fakulteterna, Lärarhögskolan och den centrala universitetsförvaltningen har - utifrån egna analyser av respektive verksamhets situation och utmaningar – gjort ett urval av, konkretiserat, anpassat och/eller kompletterat delmålen. Utifrån sina respektive urval har dessa verksamheter formulerat strategier för att nå delmålen och utformat kriterier för uppföljning av arbetet. Således kan urvalet och utformningen av delmål, strategier och uppföljningskriterier i verksamhetsplanerna för de olika verksamheterna skilja sig åt. Dock har ingen av fakulteterna/Lärarhögskolan inkluderat universitetets delmål 4.9 i sina verksamhetsplaner för 2016-2018.

Det universitetsövergripande arbetet med delmålen presenteras årligen för universitetsstyrelsen. Därutöver fastställer rektor årliga uppföljningsrapporter. Uppföljning av nu gällande delmål för 2016-2018 kommer att ske under våren 2017. Universitetsledningen gör då även en översyn av gällande universitetsövergripande delmål inför år 2018, beslutar om eventuella revideringar samt vilka delmål som ska vara obligatoriska på alla nivåer. I detta arbete ingår att säkerställa hur universitetet kan stärka och säkerställa systematiken i vissa prioriterade områden, t ex hållbarhetsfrågor.

UMEÅ UNIVERSITET

Vi ser goda möjligheter att tydliggöra målen för och förbättra den systematiska uppföljningen av hållbar utveckling i utbildning, till exempel i samband med översynen av delmål, direktiven för verksamhetsplanering på alla nivåer, samt genom de dialoger som universitetsledningen kontinuerligt håller med samtliga fakulteter och Lärarhögskolan.

Det främsta verktyget för uppföljning av kvalitet i utbildning, vari hållbar utveckling är en del, är det av rektor fastställda Kvalitetssystem för utbildning på grund- och avancerad nivå vid Umeå universitet som gäller från den 1 januari 2016 (reviderat februari 2017). Den 31 januari 2017 fastställdes även ett Kvalitetssystem för utbildning på forskarnivå. Kvalitetssystemen bygger på ENQAs European Standards and Guidelines (ESG), men formulerat så att de knyter an till Umeå universitets visioner och strategier för utbildningskvalitet. Kvalitetssystemen för grund- och avancerad nivå samt forskarnivå är inte utformade så att de explicit hänvisar till de övergripande målen i visionsdokumentet eller de specifika delmålen i verksamhetsplanerna. Däremot ligger de väl i linje med varandra. Delmålen avseende utbildning på grund- och avancerad nivå handlar i synnerhet om forskningsanknytning, andel utbildning på avancerad nivå, samverkan med det omgivande samhället och internationalisering. Kvalitetssystem för utbildning på grund- och avancerad nivå granskas våren 2017 i UKÄ:s pilotutvärdering.

Vid Umeå universitet finns sedan år 2010 Utbildningsstrategiska rådet (USSR) som ett viktigt organ för strategiska utbildningsfrågor. I rådet ingår universitetsledningen, representanter från respektive fakultetsledning, inklusive Lärarhögskolan, fakulteternas utbildningsledare, planeringsenheten och studentkårerna. Den breda representationen främjar delaktighet, förankring och intern kommunikation inom organisationen. Rådet initierar, bereder och föreslår universitetsgemensamma aktiviteter och beslut för utbildning. USSR är den universitetsövergripande organisatoriska hemvisten för strategiska diskussioner och analyser av frågor som rör hållbar utveckling i utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Under de senaste åren har USSR haft ett stort fokus på kvalitetsutveckling och uppföljning av utbildning som helhet, vilket bl a resulterat i ovan nämnda kvalitetssystem. Även om frågor om hållbar utveckling inte lyfts explicit, berörs de i stor utsträckning genom att de, i enlighet med HL, ingår som en naturlig del i arbetet med att utveckla och kvalitetssäkra utbildning.

Motsvarande råd finns även för strategiska frågor rörande forskning och utbildning på forskarnivå (FOSTRA). I rådet ingår universitetsledningen, representanter från respektive fakultetsledning, inklusive Lärarhögskolan, planeringsenheten och studentkårerna. På initiativ av FOSTRA har ett projekt för att utveckla doktorandernas arbetsmiljö påbörjats vid personalenheten. Projektet syftar till att utveckla hur Umeå universitet genom olika insatser kan stödja doktoranderna till att fullfölja utbildningarna. Syftet är även att skapa förutsättningar för ett hållbart arbetsliv efter examen.

Styrkor och utvecklingsområden

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att Umeå universitet har kommit långt i sitt utvecklingsarbete för kvalitetssäkring av utbildning på alla nivåer. Det finns ett stort utbud av utbildningar och hållbar utveckling beaktas på olika sätt och i olika omfattning (varav några exemplifieras senare i denna självvärdering). Det bedrivs ett kontinuerligt arbete med kvalitetssäkring genom våra kvalitetssystem för utbildning på grund och avancerad nivå samt för forskarutbildning. Det finns emellertid anledning att se över hur hållbar utveckling inom utbildningen ska inkluderas i direktiv för verksamhetsplanering och uppföljning på ett tydligare sätt, samt hur vi kan vidta åtgärder för att synliggöra goda exempel och sprida kunskap (i enlighet med formuleringen av delmål 4.9) om det arbete som pågår i verksamheten, exempelvis på universitetets webb.

UMEÅ UNIVERSITET

Aspektområde: Miljö, resurser och område¹

Bedömningsgrunder

A. Lärosätet arbetar aktivt med att säkerställa den pedagogiska och forskningsbaserade kompetensen hos berörd personal i frågor som rör hållbar utveckling i utbildningen.

B. Lärosätet samverkar med studenter i arbetet med hållbar utveckling.

C. Lärosätet samverkar med arbetsliv i arbetet med hållbar utveckling.

D. Lärosätet främjar interdisciplinär samverkan i arbetet med hållbar utveckling i utbildningen.

Vägledning till lärosäten

Utgå från bedömningsgrunderna. Beskriv, analysera och motivera. Lyft med hjälp av exempel fram såväl styrkor som angelägna utvecklingsområden. Länka till relevanta dokument.

Forskningsanknytning

Vid Umeå universitet bedrivs forskning med bäring på hållbar utveckling inom alla vetenskapsområden och vid de flesta institutioner. Inom flera områden är denna forskning nationellt ledande, i vissa fall internationellt. Av de **14 starka forskningsmiljöer** som gavs särskilt stöd under 2011-2015 har majoriteten en tydlig koppling till hållbar utveckling, bl a Ekosystem i förändring, Genusstudier, Global hälsa, Nordliga studier, Miljö- & naturresursekonomi, Solljus som bränsle, Välfärdsstudier samt Åldrandeforskning.

Umeå universitet arbetar aktivt för att underhålla och stärka kopplingen mellan forskning och utbildning. Utifrån vision 2020 har delmål och strategier formulerats som sätter fokus inte bara på att öka andelen disputerade lärare, utan också på att öka andelen undervisning som utförs av disputerade lärare, och andelen undervisning som utförs av docenter och professorer.

Forskningsanknytning premieras i modellen för intern fördelning av universitetets grundutbildningsramar som infördes 2013. Modellen bygger på följande fyra kriterier (indikatorer inom parentes):

- Forskningsanknytning (andelen undervisning som görs av disputerade lärare)
- Avancerad nivå (andelen helårsstudenter på avancerad nivå)
- Internationalisering (andelen helårsstudenter; inresande studenter och utresande studenter inom utbytesavtal, samt inresande free-movers)
- Samverkan (andelen examensarbeten som genomförs i samverkan med extern part)

En utmaning för Umeå universitet, liksom många andra lärosäten, är att de starkaste forskningsmiljöerna inte alltid har så många studenter, medan andra miljöer har många studenter men svagare forskning. Detta är en utmaning som inte bara handlar om universitetets ambitioner och planering, utan också om att väcka studenters intresse. Exempelvis startade Umeå universitet för några år sedan ett Civilingenjörsprogram i bioresursteknik med nära koppling till det strategiska forskningsområdet Bio4Energy, men programmet har hittills inte lockat så många studenter som behövs.

¹ Inom den tematiska utvärderingen av hållbar utveckling är "område" inte föremål för granskning.

UMEÅ UNIVERSITET

Pedagogisk kompetens

Vid Umeå universitet säkerställs den pedagogiska kompetensen hos undervisande personal genom ett brett högskolepedagogiskt kursutbud samt professionellt pedagogiskt stöd och riktade insatser till anställda och enheter vid Umeå universitet. Stödet och kurserna arrangeras av Universitetspedagogik och lärandestöd (UPL) som är en universitetsövergripande enhet.

UPLs övergripande mål är att bidra till ökad pedagogisk kompetens och professionalisering av lärarrollen. Under år 2016 fortbildade sig 365 lärare på någon av de högskolepedagogiska kurser som hålls vid UPL. Därtill har ca 500 lärare och administratörer deltagit i någon av de verkstäder och öppna seminarium som UPL anordnat under året. Riktade konsultuppdrag genomförs på beställning av enskilda lärare, institutioner, programledningar, fakultetsnämnder och aktörer inom universitetsförvaltning samt universitetsledning. Kvaliteten på det högskolepedagogiska kursutbudet utvärderas regelbundet genom kursutvärderingar och alumnutvärderingar.

Målen för det högskolepedagogiska utbudet följer SUHF:s rekommendation 2016-1 (Mål för behörighetsgivande högskolepedagogisk utbildning samt ömsesidigt erkännande). Ett delmål är att läraren ska visa ett reflekterat förhållningssätt till det egna akademiska lärarskapet, relationen till studenterna, samt till den högre utbildningens värdegrund såsom demokrati, internationalisering, jämställdhet, likabehandling och hållbarhet. På samma sätt som vi strävar efter att hållbar utveckling ska vara ett integrerat, snarare än ett isolerat begrepp, i Umeå universitets utbildningar på grund-, avancerad- och forskarutbildningsnivå, integreras det även i de utbildningar som UPL riktar till lärare. Ett exempel är då institutioner ber om hjälp med att pedagogiskt anpassa undervisningen till gällande (eller krympande) ekonomiska ramar. UPLs verksamhet bidrar till social hållbarhet genom att lärarnas handlingsberedskap och pedagogiska kompetens ökar.

Ett annat exempel är e-lärande. UPL stöttar lärares användning av teknik och verktyg för nätbaserad utbildning och digital examination. Genom att öka kompetensen inom detta område kan utbildningar bedrivas på flera olika sätt och antalet resor (för studenter och lärare) minska. Studenterna får även med sig en digital handlingsberedskap som de kan använda i sitt framtida yrkesliv. Sammantaget bidrar detta till ett mer hållbart samhälle. Se även aspektområde Utformning, genomförande och resultat.

Personalenheten håller årligen i ett antal utbildningar som riktar sig till anställda samt i viss utsträckning till forskarstuderande och studenter. En del av dessa innehåller inslag av hållbar utveckling – främst vad gäller social hållbar utveckling och rättvisa. De utbildningar som arrangeras av Personalenheten inom ramarna för lika villkor utgör en särskilt viktig del av lärosätets arbete med socialt hållbar utveckling eftersom de syftar till att öka kompetensen hos personal gällande lika villkor samt sociala hållbarhetsperspektiv. Dessa utbildningar når olika grupper av anställda genom att de riktar sig till chefer, lika villkorsnätverket samt olika personalgrupper som är särskilt viktiga i det fortlöpande och främjande arbetet för lika villkor och social hållbarhet. Det målinriktade arbetet för lika rättigheter och möjligheter ses vid lärosätet som en rättvise- och kvalitetsfråga. För att säkerställa att lagar, politiska mål samt lärosätets regler, rutiner och målsättningar upprätthålls finns en organisation för lika villkorsarbetet på flera olika nivåer. Ett utvecklingsområde är att inom Umeå universitet formulera en tydligare koppling mellan lika villkor och lärosätets arbete med hållbar utveckling då områdena går in i varandra och skulle kunna nå synergieffekter genom ett närmare samarbete.

Introduktionsutbildningen som erbjuds till alla nyanställda innehåller moment som avhandlar kultur, värdegrund och arbetsmiljö. Utbildningen lyfter även frågor om säkerhet, fysisk arbetsmiljö

UMEÅ UNIVERSITET

och miljö där Umeå universitets hållbarhetsarbete beskrivs. I Umeå universitets chefs- och ledarutvecklingsprogram samt i grundutbildning för nya arbetsmiljöombud varvas teori om bl a det systematiska arbetsmiljöarbetet med fallstudier, där deltagarna praktiskt får prova på att arbeta med frågor som rör arbetsmiljön. Att varva teori och praktik har visat sig vara ett bra koncept som vi ser ett behov av att utveckla mer. Vi ser också att det är viktigt att utveckla utbildningar där chefen kan delta tillsammans med sitt arbetsmiljöombud och HR-stöd, för att skapa en samsyn kring arbetsmiljöarbetet. Introduktionsutbildningen ger därmed en viss gemensam grund till alla anställda i frågor om bl.a. miljö och rättvisa.

Fortbildning - exempel från fakulteterna

Det finns goda exempel på fortbildningsinsatser på fakultets- och institutionsnivå inom aspekter av hållbar utveckling. Till den teknisk-naturvetenskapliga fakultetens grundutbildningssamverkansdag år 2016 bjöds ett antal talare in för att belysa hållbarhet ur olika perspektiv. Syftet var att starta en process bland programansvariga och prefekter om vad hållbarhet kan innebära i kontexten av det egna ämnet. Lärarfortbildningen kommer i fortsättningen att bestå av flera delar: a) den årligt återkommande lärardagen i augusti kommer att vikas åt fortbildning av lärare inom området hållbarhet och workshops där de får jobba med sina egna kurser samt b) kontakt kommer att tas med enheten för Universitetspedagogik och lärandestöd (UPL) för att utveckla kursinslag i hållbarhet samt inleda en diskussion om möjligheten att göra dessa inslag obligatoriska för lärare som ska undervisa civilingenjörsstudenter. Vid den teknisk-naturvetenskapliga fakultetens grundutbildningssamverkansdag år 2016 deltog studentkåren genom att i en plenum-presentation ge sitt perspektiv på vad studenter förväntar sig av framtidens utbildning, särskilt med fokus på hållbarhet.

Handelshögskolan anordnade år 2016 en hållbarhetsdag, Outside in – Inside out, för all sin personal. Dagen fokuserade på Handelshögskolans eget interna hållbarhetsarbete under den senaste 3-årsperioden, dvs arbetet med miljöcertifiering och att integrera hållbarhet i Handelshögskolans utbildningar. Personaldagen innehöll även externa inslag från Polarbröd och Umeå kommun. Polarbröd informerade om sitt arbete med bidrag till reducerad miljöbelastning. Umeå kommun berättade om sina insatser för att bli Europas miljöhuvudstad år 2018.

Studentmedverkan/-samverkan

För att följa upp, utvärdera och utveckla studentinflytandet vid Umeå universitet har kvalitetssystemen en central roll. *I Kvalitetssystemet för utbildning på grund- och avancerad nivå* är studeranderepresentationen viktig i många av aktiviteterna. Särskilt kan nämnas program- och kursutvärderingar, aktivitet 5 och 7 (s 15 och 17).

Studenternas (inklusive doktorandernas) erfarenheter och synpunkter är resurser som tas tillvara vid såväl planering och genomförande som vid utvärdering av Umeå universitets verksamhet. Studenterna kan påverka universitets utbildningar på flera olika sätt, bl a genom sina studentorganisationer och genom representation i olika organ. Ett exempel är Utbildningsstrategiska rådet (se aspektområde Styrning och organisation) där studentrepresentationen är en viktig del i arbetet men också i andra arbetsgrupper som tillsätts för specifika frågor, eller forskningsstrategiska rådet där doktorandrepresentanter ingår.

Universitetet försöker främja studentinflytandet och studentmedverkan i alla de organ och processer där frågor bereds och avgörs och där studenternas situation kan påverkas. Universitetsledningen har regelbundna möten med studentkårernas ledningar, där bl a frågor om studentinflytande diskuteras.

UMEÅ UNIVERSITET

Grunden för studenternas rätt att utöva inflytande regleras i *Regler för studentinflytande vid Umeå universitet*.

Vid till exempel den samhällsvetenskapliga fakulteten skapas, baserat på de regelverk som finns, förutsättningar för delaktighet och samverkan. Den viktigaste nivån för studentinflytandet är programråden. Vid fakulteten finns ett programråd per program och dessa har i normalfallet tre studentrepresentanter (från olika årskullar). Om önskemål finns från studenterna har även berörd studentförening en adjungerad representant. Programråden sammanträder 2-4 gånger per termin.

Under aspektområde Utformning, genomförande och resultat finns ytterligare exempel på samverkan med studenter och hur denna utvecklar inslag av hållbar utveckling i utbildning.

Samverkan med externa aktörer

Samverkan skapar utveckling och stärker kvalitet är ett av de övergripande målen i Umeå universitets vision för år 2020. Det innebär att samverkan mellan Umeå universitet och omvärlden ska ha en inriktning och omfattning som bidrar till att Umeå universitets kunskap och kompetens nyttiggörs för näringsliv och samhälle. Samtidigt ska samverkan stärka kvaliteten i och driva utvecklingen av Umeå universitets forskning och utbildning. Umeå universitets ambition är därför att kvalitetssäkra samverkan i utbildning genom väl integrerade aktiviteter som förankras i examensmål och kursplaner, med tydlig progression och fokus på att förbereda studenterna för ett föränderligt arbetsliv. Samverkan kan vara gästföreläsare från arbetslivet som bidrar genom att informera om de förhållanden och utmaningar som de har i sin vardagspraktik. Ett gott exempel är den medicinska fakulteten där många studenter och doktorander ofta är yrkesverksamma, t ex läkare och sjuksköterskor. Detta för in arbetslivsaspekten i utbildningen och bidrar även till att forma utbildningarna enligt arbetslivets krav för hållbar utveckling.

Samverkan kan också handla om externa examensarbeten eller samarbetsprojekt där studenter gör utredningar baserade på uppdrag från företag, kommuner och landsting. Ett exempel på detta är när studenter på Designhögskolan under våren år 2016 arbetade på uppdrag av och tillsammans med Akademiska hus. I projektet tog 20 studenter från 13 olika länder fram förslag på hur Universitetsstaden Umeå ska bli mer levande och hållbar. Under sin slutredovisning gav studenterna även förslag på vilka tjänster och vilken service som kan finnas i området för att stödja en sådan utveckling. Genom intervjuer med personer på campus och med egen kreativitet tog studenterna fram förslag på hur man exempelvis kan utforska naturen och våra olika årstider med hjälp av en app. Ett annat förslag handlade om hur man kan se hur andra människor rör sig inom området och en tredje idé var en tjänst som underlättar att hitta lediga rum på campus.

Ytterligare ett exempel är det samarbetsavtal som Umeå kommun och Umeå universitet har sedan år 2012 för att gemensamt möta de samhällsutmaningar som klimatförändringar innebär och för att utveckla Umeå till den nordliga kraften för hållbar stadsutveckling. Ett flertal projekt har avlöst varandra sedan avtalet skrevs under. Hösten år 2016 utökades samarbetet ytterligare då två större EU- finansierade projekt inleddes: Ruggedised samt Den koldioxidsnåla platsen. I projektet Ruggedised är Umeå en av de vinnande städerna i ett internationellt partnerskap, som tillsammans med Rotterdam och Glasgow, beviljats 180 miljoner kronor i projektmedel från EUs H2020-program. Ruggedised omfattar den s k Universitetsstaden. Studenter inkluderas genom öppna evenemang såsom traditionella seminarier och konferenser samt utmaningsdrivna "makeathons" eller "fab-challenges". Ett annat exempel är konferensen Platsen som hölls i november år 2016. Där presenterades aktuell forskning och innovation som kommer att influera stadsplanering och samhällsutveckling. Konferensen samlade viktiga aktörer för hållbarhet till exempel beslutsfattare,

UMEÅ UNIVERSITET

opinionsbildare, forskare, tjänstemän, företag, nätverk och intresseorganisationer. Konferensen vände sig även till studenter och doktorander.

Nedan följer ytterligare exempel på samverkan med externa aktörer i hållbarhetsfrågor (se även exemplet Arkitektthögskolan under aspektområde Utformning, genomförande och resultat):

Exempel: Företagsforskarskolan

Umeå universitets företagsforskarskola (FFS) är ett exempel på hur Umeå universitet för in samverkan i forskarutbildning. Samverkan med en och samma externa partner fortgår under ett helt doktorandprojekt. Relationen blir stark och FFS partner får fördjupad forskningsbaserad kunskap inom det ämnesområde som deras frågeställning bottenar i. Doktoranderna å sin sida får tillgång till samhällsrelevanta forskningsfrågor och ökad kunskap om industriella och samhällseliga utmaningar.

Umeå universitets ambition med FFS är att ge doktoranderna förutsättningar att möta fler och andra utmaningar än de rent akademiska och att förbereda dem för en karriär även utanför universitetet. För att nå denna ambition krävs att doktoranderna får den traditionella kunskap som normalt ingår i en forskarutbildning, men det krävs också att de får insikt och förståelse för fler kulturer och strukturer än de som råder inom det egna ämnet och inom akademien. FFS tvärvetenskapliga ansats, bedömningsprocess, kurspaket och arbetssätt gör den unik och till förebild för utvecklingen av liknande forskarskolor i Europa.

Flera av forskningsprojekten inom Företagsforskarskolan, såväl avslutade som pågående, har en tydlig inriktning mot hållbarhet. Till exempel är ett av projekten ett samarbete mellan enheten för företagsekonomi och det kommunala bostadsbolaget Bostaden AB. Det övergripande syftet med projektet är bl a att bidra med riktlinjer för att utveckla hållbara bostäder och modeller som tar hänsyn till ekonomiska, sociala och ekologiska aspekter och som Bostaden ska kunna använda för att nå sina hållbarhetsmål. Ett annat projekt, Social innovation för hållbar utveckling, drivs tillsammans med Coompanion Västerbotten och syftar till att undersöka hur affärsmodeller kan utformas för att stödja social innovation för hållbar utveckling.

Exempel: Lärarhögskolan – modell för fortbildning av lärare i hållbar utveckling

Institutionen för naturvetenskapernas och matematikens didaktik och institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap ingår tillsammans med Umeå kommun i ett nordiskt projektsamarbete för hållbar utveckling. Projektet som pågår från december 2015 till oktober 2017 finansieras med stöd av Nordiska ministerrådet. Syftet är att ta fram och genom en pilot utarbeta en nordisk modell för fortbildning av lärare på högstadie- och gymnasienivå i hållbar utveckling. Forskare vid Umeå universitet har testat modellen i Umeå kommuns årliga Rådslag, som är ett projekt med syfte att elever och lärare ska få ta del av hur kommunen, på ett hållbart sätt planerar för en växande stad, vilka styrdokument som finns och hur den demokratiska processen fungerar. Tonvikten ligger där på att eleverna ska få möjlighet att delge och diskutera sina synpunkter och önskemål om framtiden med politiker, tjänstepersoner och experter. Modellen och tillhörande pilotprojekt kommer att publiceras i en temaskrift för norsk lärarfortbildning vilken även ska tillgängliggöras för övriga nordiska länder.

Exempel: Handelshögskolan

Handelshögskolan har angivit i sina övergripande mål att de ska "... stärka samverkan med det omgivande samhället genom att öka antalet samverkansaktiviteter inom hållbar utveckling".

UMEÅ UNIVERSITET

http://www.usbe.umu.se/digitalAssets/153/153353_dokument-hllbarhetsml-och-uppfljningskriterier-2014-2015_141122.pdf

Till exempel anordnade Handelshögskolan år 2016 för fjärde året i rad en temadag med fokus på hållbarhetsfrågor ur ett företagsekonomiskt perspektiv. Fokus år 2016 var Finans och hållbarhet. Dagen var öppen för såväl studenter och personal samt personer från näringsliv och organisationer. Arrangemanget lockade 187 deltagare, varav 40 externa. Hållbarhetsdagen år 2017 kommer att fokusera på affärsmodeller och hållbarhet.

Interdisciplinär samverkan

Umeå universitet arbetar aktivt för att vara en relevant och attraktiv part i samhällsutvecklingen, en samarbetspartner som bidrar till ett samhälle som står bättre rustat att genom forskningsbaserad kunskap möta rådande och framtida samhällsutmaningar, globalt, regionalt och lokalt. Då Umeå universitet är ett fullbreddsuniversitet vill vi ta vara på de möjligheter det ger att arbeta gränsöverskridande. Detta illustreras t ex genom universitetets stora satsning på interaktiva lärmiljöer, fokusmiljöer samt samverkans- och innovationsmiljöer. Även centrumbildningar är exempel på hur Umeå universitet tillskapar organisatoriska förutsättningar för tvärvetenskap och samverkan inom både forskning och utbildning. Flera av Umeå universitets centrumbildningar har bäring på olika aspekter av hållbar utveckling.

Att hålla hög kvalitet i ett utbildningsprogram förutsätter ofta samverkan mellan olika ämnesdiscipliner (huvudområden). Omfattningen och karaktären på samverkan styrs av målen i en viss examen. Exempelvis är de flesta kurserna på Psykologprogrammet inom huvudområdet psykologi, medan Kandidatprogrammet i kognitionsvetenskap inrymmer kurser inom åtta huvudområden (fördelade på fyra fakulteter). Styrkan i mångvetenskaplig samverkan är att det kan vara berikande för både studenten och medverkande lärare att ta del av ett flertal perspektiv. Men det innebär samtidigt att samarbetet över institutions- och fakultetsgränser måste fungera, vilket kan vara en utmaning. För att ytterligare stimulera till fler fakultetsöverskridande utbildningar har universitetsstyrelsen under året beslutat att reservera 2 miljoner kronor i 2017 års budget för det ändamålet.

Ett gott exempel är det nyligen inrättade fakultetsövergripande masterprogrammet ”Digital fabrikation och innovation” där samhällsutmaningar som t ex klimatförändringar är i fokus. Här är relationen mellan människa, samhälle och digitalisering central medan innovation är utgångspunkten för att förstå hur utveckling och användning av digital teknik och fabrikation hänger samman med förändringar i samhället på individ-, grupp, organisations- och samhällsnivå. Programmet ska fungera som en katalysator för förändrat beteende, normer och värderingar hos individ, organisation och samhälle. Första antagning till programmet sker våren 2018 med kursstart till hösten samma år.

Styrkor och utvecklingsområden

Umeå universitet har en framstående forskning med bäring på hållbar utveckling inom alla vetenskapsområden och samtliga fakulteter. Som ett komplett bredduniversitet med huvuddelen av all forskning och utbildning samlad på ett och samma campus, uppstår kontinuerligt och naturligt nya interdisciplinära samarbeten. Ett gott exempel är Arcum, Umeå universitets centrum för arktisk forskning. Inom Umeå universitet har Arcum arbetat fram ett koncept för tvärvetenskapliga svar på dagens och framtidens utmaningar. I nuläget ingår mer än 260 affilierade forskare i miljön. Arcum har en stark grund av framgångsrika forskare, inom flera områden nationellt ledande, samtidigt som nya ämnesområden och unga forskare kontinuerligt ansluter till verksamheten. Den arktiska

UMEÅ UNIVERSITET

forskningen vid Umeå universitet spänner över samtliga fakulteter och innefattar samtliga tre prioriterade områden som framhålls i Sveriges nationella arktiska strategi: klimat och miljö, ekonomisk utveckling och den mänskliga dimensionen. Umeå universitet ser mycket positivt på sådan forskning då lärarnas kompetens i hållbarhetsfrågor är den viktigaste aspekten och nyckeln till om hållbarhet ska kunna få brett genomslag i undervisningen.

Vidare finns det goda exempel på fortbildningsinsatser på universitetets alla nivåer; central nivå, fakultets- och institutionsnivå inom olika aspekter av hållbar utveckling. Det finns även omfattande samverkan med externa aktörer som har inslag av hållbar utveckling i varierande grad. Här finns troligen potential att i högre grad involvera våra studenter, bl a genom examensarbete och praktik.

Aspektområde: Utformning, genomförande och resultat

Bedömningsgrunder

A. Lärosätet har utbildningar som utformas och genomförs så att hållbar utveckling integrerats. Detta kan avse både innehåll och arbetssätt.

B. Vid lärosätet finns institutioner, programansvariga eller motsvarande som arbetar systematiskt med att följa upp och utveckla integreringen av frågor kring hållbar utveckling i utbildningen.

C. Vid lärosätet finns utbildningar där forskning/konstnärlig forskning för hållbar utveckling används i utbildningen.

Vägledning till lärosäten

Utgå från bedömningsgrunderna. Beskriv, analysera och motivera med hjälp av exempel.

Exemplen bör inkludera olika typer av utbildningar, till exempel utbildningar av olika storlek, inom olika ämnesområden och olika utbildningsnivåer (grundnivå och i förekommande fall avancerad nivå och forskarnivå).

Länka till relevanta dokument, t.ex. utbildningsplaner och kursplaner. Lyft fram såväl goda exempel som angelägna utvecklingsområden.

I detta avsnitt presenteras några exempel på hur olika aspekter av hållbar utveckling finns integrerade i Umeå universitets utbildningar. Exemplen belyser också arbete med utveckling och uppföljning på fakultets-, institutions-, program- och kursnivå, samt utbildningar där forskning och/eller konstnärligt utvecklingsarbete används för hållbar utveckling i utbildning. Det finns inslag av såväl studentsamverkan som extern samverkan i exemplen. Exemplen är hämtade från olika fakulteter och från olika nivåer av utbildning, dvs såväl grund- och avancerad nivå som utbildning på forskarnivå.

Umeå universitet har fastställt Handläggningsordning för säkring av nationella examensmål. Enligt den ska för varje examen upprättas en matris som visar hur de nationella examensmålen är avsedda att uppnås i ingående kurser. I den mån utbildningarna har mål för hållbar utveckling, implicit eller explicit uttryckt, är uppföljning av examensmålen i matrisen ett bra sätt att få överblick över hur målen täcks upp i respektive kurs/kurser. Vid exempelvis den teknisk-naturvetenskapliga fakulteten finns ett flertal yrkesutbildningar som leder till examen med nationella mål som direkt

UMEÅ UNIVERSITET

berör hållbarhet (t ex ingenjörsutbildningar och arkitektutbildningen). Uppföljningen av hur dessa utbildningar hjälper studenterna att faktiskt nå upp till dessa mål sker inom ramen för det kvalitetssystem som finns vid universitetet och fakulteten (kvalitetssystem TekNat). I dessa system ingår aktiviteter såsom att upprätta målmatriser, tydliggöra kopplingen mellan nationella mål och kursmål, utvärdering av att studenterna når kursmål, osv.

Även i de återkommande utvärderingarna av utbildningsprogrammen fångas studenternas och lärarnas erfarenheter som sedan tas tillvara för förbättringar och vidareutveckling. Vid Umeå universitet har programråden en viktig roll i att följa upp och utveckla utbildningarna. Råden, där studenter och i många fall även arbetslivsföreträdare finns representerade, är viktiga forum för löpande diskussion om hur väl programmet fungerar samt för förslag till förändring och utveckling av programmen.

Exempel: Handelshögskolan

Handelshögskolan vid Umeå universitet (USBE) omfattar utbildning som leder till examen på samtliga nivåer inom tre huvudområden: företagsekonomi, nationalekonomi och statistik. Fyra civilekonomprogram, kandidatprogram i statistik, sex masterprogram, fristående kurser samt forskarutbildning erbjuds. Handelshögskolan hade år 2016 totalt 1 368 helårsstudenter (8,2 procent av samtliga helårsstudenter vid Umeå universitetet).

Handelshögskolan har under de senaste åren utvecklat verksamheten så att aspekter av hållbar utveckling, ansvarsfullt ledarskap och företagsansvar integreras i utbildningen. Handelshögskolan har infört ett miljöledningssystem (ISO 14001) och är medlem i PRME (Principles for Responsible Management Education). Under år 2013 beslutades att stärka inslagen och följa upp progressionen av hållbar utveckling i utbildning, forskning och samverkan genom ISO14001. Standarden ger förutsättningar att kvalitetssäkra verksamheten via en extern ackreditering och certifiering och standarden ska användas som ett verktyg för att integrera aspekter av både miljöpåverkan och hållbar utveckling i Handelshögskolans verksamhet. Som grund för detta gjordes en hållbarhetsutredning 2013-2014.

Hållbarhetsbegreppet inom Handelshögskolan har sin utgångspunkt i Brundtlandsdefinitionen och innefattar alla tre dimensionerna miljömässig, social och ekonomisk hållbarhet.

Handelshögskolans hållbarhetspolicy säger att

Handelshögskolan vid Umeå universitet skapar kunskap i samverkan med intressenter för att utveckla ansvarsfulla ledare med en orientering mot hållbarhet, genom att:

- *erbjuda studenter och anställda en lärandemiljö av hög kvalitet som stimulerar till ett självständigt tänkande och proaktivt förhållningssätt till frågor rörande hållbar utveckling,*
- *erbjuda en miljö som möjliggör konceptuell och empirisk forskning om hållbar utveckling och effekter av hållbara värden,*
- *via samverkan med näringsliv och samhälle öka kunskapen om hållbar utveckling.*

Handelshögskolans arbete med hållbar utveckling har som övergripande mål att

UMEÅ UNIVERSITET

USBES orientering mot hållbar utveckling ska synliggöras och stärkas inom utbildning, forskning och samverkan. Den direkta miljöpåverkan ska ligga på en hållbar nivå.

Den övergripande målsättningen är nedbruten till ett antal detaljerade mål:

- *USBE ska bredda omfattningen och tydliggöra progressionen av hållbar utveckling inom utbildningen.*
- *USBE ska stärka och tydliggöra forskning och forskarutbildning inom hållbar utveckling.*
- *USBE ska stärka samverkan med det omgivande samhället genom att öka antalet samverkansaktiviteter inom hållbar utveckling.*
- *USBES miljöpåverkan från stödverksamhet ska ligga på en hållbar nivå.*

För fördjupad information, se <http://www.usbe.umu.se/om/hallbar-utveckling/>

Arbetet med hållbar utveckling samordnas av Rådet för hållbar utveckling vid Handelshögskolan. Rådet har i uppgift att leda det operativa arbetet med ledningssystemet för hållbar utveckling (dvs upprätta, införa och underhålla ledningssystemet). Rådet är därtill ett stöd till ledningen och ska engagera de anställda i frågor som rör miljö och hållbarhet. Till exempel initierar rådet utbildning för personal och studenter inom miljö och hållbar utveckling.

Rektor och ledningsgruppen ska årligen informera Handelshögskolans medarbetare och studenter om resultatet av arbetet som görs och som kan kopplas till ledningssystemet för hållbar utveckling.

Under 2014 fastställdes mål och uppföljningskriterier för perioden 2014-2015. Mot bakgrund av dessa fastställdes den handlingsplan för hållbar utveckling som nu gäller. Denna omfattar år 2016 och till vissa delar även 2017-2018. Den innefattar en kartläggning av hållbarhetsinslagen i kurser på avancerad nivå inom huvudområdet företagsekonomi samt införandet av förväntade studieresultat, FSR, kopplat till hållbarhet där så är relevant. När det gäller det senare finns fastställda lokala examensmål, exempelvis för civilekonomexamen:

När det gäller färdighet och förmåga skall studenten:

- *Visa förmåga att integrera etiska och hållbara resonemang vid analys, värdering och beslut.*

Hållbarhetsperspektiv har lyfts fram explicit i kurser, exempelvis Social and Environmental Entrepreneurship (7,5 hp, [kursplan 2FE209](#)), där socialt entreprenörskap och ekoprenörskap står i fokus. Ett av kursmålen lyder: "Reflektera över, och analysera, entreprenörskapets roll för hållbar ekonomisk, social och ekologisk utveckling" (även övriga kursmål berör hållbar utveckling).

Forskning inom hållbar utveckling som bedrivs vid Handelshögskolan synliggörs i den utbildning som bedrivs vid institutionen. Vid exempelvis enheten för nationalekonomi bedrivs forskning och undervisning som direkt handlar om hållbar utveckling. Det berör bl a värdering av icke marknadsprissatta resurser. Vid enheten finns även Centrum för miljö- och naturresursekonomi i Umeå som drivs tillsammans med SLU.

UMEÅ UNIVERSITET

Kurser där hållbar utveckling är särskilt framträdande är exempelvis Nationalekonomi B100, moment 4: Miljö- och naturresursekonomi (7,5 hp, [kursplan 2NE062](#)). Kursens mål är att ge en insikt i samhällsekonomisk analys av hushållning med naturresurser i vid mening samt att ge en djupare analys av miljöpolitiska styrmedel. Med naturresurser avses dels förnyelsebara naturresurser som exempelvis skog, dels icke förnyelsebara resurser som exempelvis olja. Resursanvändningen analyseras dels inom ramen för en perfekt marknadsekonomi, dels då uttaget eller nyttjandet av en resurs inte uppfyller de kriterier en perfekt marknadsekonomi ställer, exempelvis i form av negativa sidoeffekter. Den genomgångna teorin tillämpas på ett antal miljöpolitiska problem av olika karaktär. Centrala frågeställningar är: Hur mycket bör satsas på att förbättra vår miljö? Hur effektiva är olika typer av miljöpolitiska styrmedel? Vidare förklaras och analyseras begrepp som uthållig utveckling och miljöräkenskaper.

Andra kurser med tydliga forskningsinslag är Miljöekonomisk profilkurs (30 hp, [kursplan 2NE073](#)), Miljö- naturresursekonomi D18 (7,5 hp, [kursplan 2NE053](#)) och Hälsoekonomi D24 (7,5 hp, [kursplan 2NE028](#)).

Handelshögskolan genomför en hållbarhetsintroduktion för nya studenter på civilekonomprogrammet där olika aspekter om hållbarhet lyfts fram. För att uppmuntra ekonomistudenter att intressera sig för och fördjupa sig i hållbarhet och företagsetik utlyser Handelshögskolan även ett årligt uppsatspris. Berättigade att söka uppsatspriset är studerande inom företagsekonomi som har författat en uppsats på kandidat-, magister- eller masternivå där huvudfokus är hållbarhet och företagsetik. Vinnaren tilldelas 25 000 kronor vilket möjliggörs tack vare samarbete med Umeå energi.

Exempel: Enheten för epidemiologi och global hälsa

Umeå universitet har ett väl utbyggt internationellt kontaktnät. Vid institutionen för folkhälsa och klinisk medicin, enheten för epidemiologi och global hälsa, finns ett starkt kontaktnät även mot utvecklingsländer vilket genomsyrar såväl forskning som utbildning. Studenterna som kommer från hela världen bidrar till social hållbarhet genom att återvända till sina hemländer med nya kunskaper och kontaktnät och genom att bidra till ländernas fortsatta utveckling. Många får betydelsefulla positioner i sina hemländer. Det hot mot social hållbarhet i form av "brain drain" (dvs att studenter attraheras till högre utbildning i rikare länder och sedan stannar där) som ibland befaras har inte realiserats enligt vår erfarenhet. Endast enstaka studenter från tjugo års undervisning har stannat i Sverige eller åkt till andra västländer.

Vision för Enheten för epidemiologi och global hälsa är att vara en ledande forsknings- och utbildningsmiljö som bidrar till en rättvis och hållbar utveckling av hälsa och välfärd för alla. Ett uttalat mål är att tillsammans med studenter och forskarkollegor från hela världen, öka kunskaperna om folkhälsans utmaningar utifrån regionala, nationella och globala perspektiv. Genom mål, vision, uppdrag och värden understryker enheten hållbarhetsbegreppet vilket gör tydliga avtryck i både forskningsprojekt och kursplaner. Forskningen bidrar också till utveckling av nationell och regional hälsopolitik som kan minska ojämlikheten i hälsa inom och mellan länder. Utbildningarna är utformade så att studenterna ska uppnå förmåga och motivation att använda sina kunskaper för hållbar utveckling såväl lokalt som globalt.

Forskarskolan för global hälsa erbjuder kurser och seminarier på forskarnivå för att säkerställa en bas av nya generationer av forskare inom global hälsa. Forskarskolan erbjuder högkvalitativa kurser och seminarier för att säkra en ny generation forskare och för att säkerställa en internationellt hög standard på forskarutbildning och forskning inom global hälsa. Vidare arbetar man för att skapa en

UMEÅ UNIVERSITET

nationell plattform för diskussioner om globala hälsofrågor. Forskarskolan karakteriseras av multidisciplinärt samarbete och kurserna ges vid Umeå universitet, Karolinska Institutet och Lunds universitet. Många forskare inom enheten ingår i en av fakultetsledningen beslutad temaserie, Jämlik hälsa, som ska bidra till lärarnas kunskap om aktuell forskning kring hållbar utveckling.

Exempel på avhandlingsprojekt vid enheten är: "Assessing exposure to urban outdoor air pollution and associated mortality in Nairobi, Kenya", "Climate change related aspects of health in northern Sweden", "Cost-effectiveness of maternal health interventions in Rwanda", "Inequalities in chronic non-communicable diseases in urban Vietnam: Patterns, social determinants and health system responses", "The emergence of dual burden of malnutrition in Indonesia: The role of gender and social capital".

Masterprogrammen i folkhälsovetenskap startar våren 2017 en kurs Hälsa miljö och hållbarhet (7,5, hp [kursplan 3FH068](#)). Målet med kursen är att fördjupa förståelsen för hur hälsa samspelar med globalisering och miljöförändringar, och hur hållbara lösningar kan utvecklas på lokal och global nivå för att möta framtidens utmaningar. Kursen är ett exempel på hur institutionen på ett strukturellt sätt samarbetar med studenterna för att utveckla sina utbildningar.

Studentutvärderingar underströk behovet av fler valbara kurser i programmen för att förbättra värdet av utbildningen på studenternas globala arbetsmarknad. Utvecklingen av kursen är en del i det systematiska arbete som pågått under några år vid Epidemiologi och global hälsa och är ett gott exempel där framgångsrik forskning vid Umeå universitet stimulerar utbildningen och bidrar till en kunskapsmässig och social hållbarhet. Samtidigt är det självklart att inkludera även den framgångsrika forskningen inom klimat och hållbarhet vid andra fakulteter i ett mastersprogram i folkhälsa.

Att minska resandet genom att använda digital teknik vid samarbeten med andra universitet som till exempel Hanoi University of Public Health är viktigt. Resurser och kunskapsuppbyggnad blir på hemmaplan samtidigt som alla drar nytta av internationalisering och bidrar till ekologisk hållbarhet. År 2016 sågs en tydlig minskning av resandet bland våra forskare och lärare.

Exempel: Programmet för museer och kulturarv

Vid humanistiska fakulteten finns flera utbildningar som berör social hållbarhet genom kulturanalytiska, filosofiska, historiska och normkritiska perspektiv på identiteter såsom genus, sexualitet, social skiktning, etnicitet och religion.

Fakulteten erbjuder även ett program vars centrala grund i mångt och mycket berör frågeställningar kring hållbar utveckling – programmet för Museer och kulturarv ([utbildningsplan](#)). Till exempel behandlas frågeställningar som Hur väljer vi ut, tolkar och bevarar kulturarv, i form av föremål, miljöer, traditioner och hantverkskunskande? Vad och vem bestämmer vad som ska väljas ut? Vad styr samlandet och bevarandet? Hur förmedlas den insamlade kunskapen? Programmet har nära samarbete med ett flertal muséer.

I Programmet för museer och kulturarv läser studenterna under första terminen ett specifikt moment om naturarv och kulturmiljövård ([kursplan IMU000](#)). Under detta moment introduceras och analyserar studenten nyckelbegreppen naturarv, "vildhet", kulturlandskap och kulturmiljö samt hur detta tolkas i dagens minnesvård. Momentet behandlar även naturskyddets historia och dess förhållande till moderniseringens konsekvenser, vilket även innefattar aspekter på turism. Olika definitioner av termen miljöproblem diskuteras. Till momentet hör även en särskild studie om världsarvskonceptet.

UMEÅ UNIVERSITET

Momentet examineras genom att studenten ska kunna svara på frågor om hur användbart begreppet hållbar utveckling är och vad ett hållbart museum är. ([Läsinstruktioner](#))

Exempel: Civilingenjörsutbildningarna

Vid fakulteten för teknik och naturvetenskap har det sedan 2008 varit obligatoriskt med 7,5 hp inom området teknik för hållbar utveckling för civilingenjörsutbildningarna. När kravet infördes genomfördes ett utvecklingsprojekt som resulterade i en kartläggning av vilka förväntade studieresultat som dessa 7,5 hp skulle innehålla. Vid fakultetens enhet för professionskurser utvecklades sedan en kurs ([kursplan 5TNO17](#)) som gavs första gången under våren 2009. Sedan dess har även en kurs utvecklats på institutionen för ekologi, miljö- och geovetenskap ([kursplan 5GVO56](#)). De flesta civilingenjörsprogram har sedan använt någon av dessa kurser, men ingen styrning har förekommit när under utbildningen kursinslaget legat. I en uppföljning bland de programansvariga anger ett flertal att studenterna tenderar att se kursen som ett "nödvändigt ont" och ett inslag som inte tydligt knyter an till andra kurser. Därför beslöts under våren 2016 att utreda och följa upp hållbarhetsinslaget i civilingenjörsutbildningen i ett vidare perspektiv och en utredning initierades av fakultetens utbildningskommitté. I den utredning som genomfördes ingick representant från näringslivet.

Utredningen presenterades utbildningskommittén i januari 2017 för med följande rekommendationer:

- *Kartlägg och tydliggör lärandemål relaterade till hållbar utveckling i existerande kurser under de tre första åren på samtliga civilingenjörsutbildningar,*
- *Fortbilda lärare (i syfte att förankra ämnets integration och betydelse inom programmen samt stärka lärarkompetensen),*
- *Tillsätt en grupp som ska utveckla en challenge-based projektkurs,*
- *Utforma en teoretisk baskurs i hållbar utveckling som ska vara samma för samtliga civilingenjörsprogram och som ska ligga tidigt i programmen.*

Den övergripande tanken är att studenterna tidigt ska få en teoretisk skolning i hållbarhet och att de under sina kommande år under utbildningen regelbundet ska få belyst vad hållbarhet innebär i olika ämnesspecifika kontexter samt att de under sin senare del av utbildningen ska få omsätta allt i praktik i en challenge-based kontext. Fakultetens utbildningskommitté beslöt att prioritera genomförandet av hållbarhetsutredningens förslag vilket innebär att medel avsätts från utbildningskommitténs strategiska resurser för att börja genomföra de föreslagna punkterna under 2017.

Exempel: Ekologi- miljö och geovetenskap

Vid institutionen för ekologi, miljö- och geovetenskap finns ett brett utbud av kurser som kopplar mot hållbarhetsområdet. På såväl kandidatprogrammet i biologi och geovetenskap som kandidatprogrammet och magisterprogrammet i miljö- och hälsoskydd behandlas t ex processer som är av fundamental betydelse för förståelse av naturresursproblematik. Utöver detta finns specifika kurser och kursinslag där grundläggande aspekter inom hållbarhet (ekologisk, ekonomisk, social) behandlas. Nedan följer ett litet urval av kurser och kursinslag där hållbarhetsaspekter har en betydande roll: Hållbar livsmedelsförsörjning (7,5 hp, [kursplan 5MH114](#)) Samhällsplanering med

UMEÅ UNIVERSITET

miljöprofil 7,5 hp ([kursplan 5MH116](#)), Hållbart skogsbruk (15 hp, [kursplan 5BIO28](#)) och Marksanering (7,5 hp, [kursplan 5MHO18](#)).

Exempel: Arkitekthögskolan

Umeå universitets arkitekthögskola vilar på såväl konstnärlig som vetenskaplig grund. Den har en inriktning mot hållbar utveckling och integrerad design. Undervisningen är till stor del projektbaserad och syftar till att integrera teoretisk och vetenskaplig kunskap med processororienterat och konstnärligt undersökande. Exempel på en sådan aktivitet är Arkitekthögskolans årliga s k vertikala workshop som inleder höstterminen. Vertikal innebär att studenterna delas in i årskursblandade grupper, vilket både ger nya studenter chans att lära känna skolan och staden, och gamla studenter möjlighet att föra vidare de kunskaper de har tillägnat sig. Under dessa workshoppar arbetar samtliga studenter i alla årskurser och alla lärare tillsammans kring ett gemensamt tema kopplat till hållbarhet. Syftet är att gemensamt utveckla relationen mellan arkitektur, stadsbyggnad och ett hållbart samhälle.

Åren 2015 och 2016 har fokus legat på social hållbarhet. Under workshoppen blandas föreläsningar och grupparbete i tvärgrupper över årskurserna. Vid 2016 års workshop "Urban explorations" gav en rad externa gästföreläsare sin syn på frågor om stadsutveckling och arkitektur med avstamp i hållbarhet. Studenterna arbetade därefter konkret med det lokala stadsrummet genom att ställa frågor om platser i Umeå. Tanken var inte att lösa problem utan snarare att försöka förstå människors perspektiv på de platser där de bor eller rör sig. Undersökningarna presenterades som kortfilmer, som tillsammans gav en bild av staden och invånarnas relation till olika platser.

År 2015 utformades workshoppen kring levnadsvillkoren för EU-migranter. Frågan var vid tidpunkten brinnande aktuell såväl lokalt, nationellt som på europeisk nivå och präglades av att en grupp människor plötsligt levde under mycket dåliga förhållanden i våra städer. Genom att arbeta direkt tillsammans med de EU-migranter som bosatte sig i Umeå och andra relevanta grupper i civilsamhället, försökte studenter och lärare att hitta ett sätt att komma nära inpå de konkreta frågorna, för att därefter kunna diskutera vilka lösningar arkitekturen kan erbjuda. Kursen är således ett gott exempel på ett problemlösande och verklighetsbaserat lärande i samverkan med externa aktörer.

Exempel: Statsvetenskap och Freds- och konfliktstudier

Flera av den statsvetenskapliga institutionens kurser handlar om konfliktlösning på lokal, statlig eller global nivå, där målet är långsiktigt hållbar utveckling i termer av miljö, rättvisa och säkerhet. Det kan exempelvis handla om konflikter kring nyttjande av naturresurser eller om försoning och återuppbyggnad efter väpnade konflikter. Kurserna, som har en stark forskningsanknytning via forskargrupper inom såväl statsvetenskap som freds- och konfliktstudier bidrar således till att inkludera och integrera de olika aspekterna inom hållbarhetsbegreppet och svarar därmed upp mot de globala målen för en hållbar utveckling. Förutom direkt undervisning på olika nivåer, är forskargrupper med inriktning på miljö och freds- och konfliktforskning involverade i handledning på grund-, avancerad och forskarutbildningsnivå. Genom det befintliga kursutbudet i kombination med handledning av självständigt arbete kan studenterna tillägna sig en utbildning med inriktning mot hållbar utveckling.

Exempel på kurser inom Statsvetenskap: Environmental Governance, B, (7,5 hp, [kursplan 2SVO37](#)), Collaborative Environmental Governance in the Arctic, (15.0 hp, [kursplan 2SVO61](#)).

UMEÅ UNIVERSITET

Exempel på kurser inom Freds- och konfliktstudier: Freds- och konfliktstudier B, ([kursplan 2FO007](#)), Återuppbyggnad efter kriser och katastrofer, ([kursplan 2KG055](#)).

Digitalisering

Digitala verktyg får allt större betydelse, inte bara för distans- och nätutbildning utan även för campusbaserad utbildning. Därigenom får allt fler studenter en vana och beredskap att arbeta med platsoberoende verktyg för samarbete och kommunikation vilket långsiktigt minskar behovet av resor. Digitala verktyg får också en omedelbar effekt i form av minskat behov av resande för lärare och studenter under själva utbildningen. Ett framgångsrikt exempel på användningen av distansöverbyggande teknik är Umeå universitets läkarutbildning på fyra studieorter, där studenterna fr o m termin sex fördelas mellan Umeå och de tre länsjukhusen i Sunderbyn, Sundsvall och Östersund.

I november 2015 antogs en ny *Umeå universitets policy för e-lärande*. Enligt mål 3 i policyn ska verksamheten sträva efter att alla lärare har pedagogisk digital kompetens genom att bli erbjudna kompetensutveckling inom e-lärande. Här kan den humanistiska fakulteten tjäna som ett gott exempel. Humanistiska fakultetsnämnden beslutade hösten 2016 att avsätta särskilda resurser till lärares kompetensutveckling inom digitala lärandemiljöer. Fortbildningsinsatsningen genomförs under två år och omfattar två fortbildningskurser: nätbaserade distanskurser respektive digitala arbetsmetoder för campuskurser. Digitalisering av utbildningarna bidrar inte bara till miljömässiga fördelar utan även till social hållbarhet i den bemärkelsen att allt undervisningsmaterial finns digitalt och följaktligen enkelt kan återanvändas av både lärare och studenter.

Styrkor och utvecklingsområden

Umeå universitet har inom samtliga vetenskapsområden utbildningar med inslag av hållbarhet i olika omfattning. Det kan vara utbildningar som har huvudsakligt fokus mot hållbarhet eller utbildningar som innehåller olika aspekter av hållbarhet.

Universitetet har inte på central nivå fastställt kriterier för hållbarhetsmärkning av kurser och program. Det är i stället upp till fakulteter, institutioner, kurs- och programansvariga att utifrån 1 kap. 5 § högskolelagen fastställa relevanta mål och utforma utbildningen så att den främjar hållbar utveckling. Eftersom hållbarhet är ett mångfacetterat begrepp och Umeå universitet har en stor bredd i utbildningsinriktningar tror vi inte att en central definition av vad som ska vara uppfyllt för att en utbildning ska anses främja hållbar utveckling är rätt väg att gå. Däremot kan vi utan vidare konstatera att en större grad av central samordning, vägledning och spridning av goda exempel skulle kunna stärka arbetet på fakultets-, institutions- och programnivå.

Universitetet har ett väl utarbetat system för att följa upp examensmålen i kurser och program. Vid arbetet med självvärderingen framkommer att universitetet däremot inte har samma systematiska uppföljning av begreppet hållbar utveckling.

Universitetet har stor kunskap och erfarenhet av användandet av digitala verktyg och ett väl uppbyggt universitetspedagogiskt stöd via UPL finns för lärare i att hitta nya former och utmaningar med nya undervisningsmetoder.

Universitetet har påbörjat ett utvecklingsarbete inom digital examination och implementering av detta kommer att fortgå under 2017-2018.